

Csiszárík Katalin

Kórházi szleng

Egy mozgásszervi rehabilitációs osztály szlengje

A szlengkutatás manapság kedvelt vizsgálati területnek számít, amit számos tanulmány, világhálós blog, valamint szlengszótár is bizonyít (csak néhányat kiemelve 6, 9, 16). Kis (7a) meghatározásában „a szleng csoportnyelv, mely kis létszámú, sok időt együtt töltő, azonos foglalkozású vagy érdeklődési körű csoportban születik, és fontos társadalmi szerepet is betölt ezekben a közösségekben: erősíti az összetartozás érzését, és elkülöníti az adott közösséget a többitől.”

Jelen írásban ehhez a megközelítéshez kapcsolódva egy kórházi rehabilitációs osztály nyelvhasználatának néhány jellegzetességét mutatom be, kitérve a dolgozók és a betegek sajátos kifejezéseire is. A kutatás eredményei kiegészítik és árnyalják a korábbi, orvosi szlenget bemutató írásokat (1–3). A vizsgálatot a Kazincbarcikai Kórház Nonprofit Kft. mozgásszervi rehabilitációs osztályán végeztem (igazgatói engedéllyel) 2016. november 2-ától mintegy három héten keresztül. Az osztály tizenöt éve működik, jelenleg hatvanhat ágygal, és nagyjából azonos létszámú beteggel. Gyógyítanak agyi érkatasztrófán átesett, balesetet szenvedett (traumás) betegeket, valamint foglalkoznak ízületi és idegrendszeri betegségekkel, protézisbeültetésen átesett, gerincbetegségekkel és egyéb ritkább kórképekkel küzdő betegekkel is. A mozgásszervi osztálynak három részlege van, és mindegyiken belül női és férfi kórtermek találhatóak. Összesen huszonkét nővér, öt gyógytornász és egy beteghordó dolgozik itt. Az ellátásban fontos szerepet kapnak a fizioterápiás kezelések, a gyógytorna, a masszázs, továbbá az ezeket kiegészítő gyógyszeres kezelések.

A vizsgálat három hetében szervesen beépültem az osztály életébe. Az adatközlőim az osztály dolgozói (a főorvos, a főnővér, tizenkét ápoló, négy gyógytornász és a beteghordó – azaz tizenhat nő és három férfi) voltak, továbbá hozzátétlenül 50 beteg, akikkel a vizsgált időszakban érintkeztem. Koruk szerint huszonöt és hatvan év közöttiek – a legfiatalabbak közé főként a gyógytornászok tartoznak, a legidősebb a főorvos. Végzettségüket tekintve a főorvos egyetemi diplomával és két szakvizsgával rendelkezik, a főnővér jelenleg végzi főiskolai tanulmányait, a gyógytornászok főiskolai

diplomát szereztek, az ápolók és a beteghordó pedig OKJ-s képzést végeztek. Nagyobb részük városban lakik, kisebb részük pedig községben vagy falun.

Ezek a tényezők meghatározzák az osztályon megfigyelhető nyelvhasználatot is, amelyről elmondható, hogy korántsem egységes. Ahogy látni fogjuk, a szlengnek egy sajátos „met-szete” figyelhető meg, amelyben helyet kapnak a köznyelvben használt szlengkifejezések, az egészségügyben általánosan megjelenő ún. szakszlengszavak, amelyeket még tovább színesít a helyi kiscsoportszleng (7b); jelen esetben a dolgozók és a betegek sajátos nyelvváltozatai is. Ezek között nagyfokú a hasonlóság, ami számos tényező mellett többek között az az is összefügg, hogy a dolgozók és a betegek sok időt (akár több hetet, hónapot) töltenek együtt, viszonylag kis térben összefoglalva. Részben ez volt az egyik oka, hogy rehabilitációs osztályt választottam a vizsgálat helyszínéül: a hosszabb, közösen eltöltött idő ugyanis „különleges” közös szóalkotásokat és nyelvhasználatot eredményez. Ezen túlmenően a mozgásszervi rehabilitáció a kórháznak olyan osztálya, ahol igen sok gyógyítási és segédeszköz, módszer és folyamat figyelhető meg, amelyeknek több különböző (hivatalos, hétköznapi, szleng) elnevezése él a kórházi nyelvhasználatban.

A felmérés során több módszerrel dolgoztam, elsődlegesen interjúkat készítettem, és résztvevő megfigyeléssel követtem az osztály nyelvhasználatának sajátosságait. A kutatási folyamat kezdetén egyszerre egy adatközlőt kérdeztem ki. Ötven képet nyomtattam különböző tárgyakról, eszközökről, folyamatokról (például járókeret, infúzió, vérnyomásmérés stb.), és arra kértem az adatközlőket, hogy nevezzék meg, amit a képen látnak, lehetőleg azzal a szóval, amelyet a mindennapi munkavégzés során használnak, és próbáljanak a nem hivatalos kifejezésekre összpontosítani. A kép alapján történő megneveztetés módszere kevés eredményt hozott, a dolgozók valószínűleg feszélyezve, kizökkentve érezték magukat, ezért olyan dolgokra is a hivatalos megfelelőiket mondták, amelyekről előzetes ismereteim és tapasztalataim alapján tudtam, hogy biztosan másképp használják a mindennapi gyakorlatban. Ezért változtattam a módszerem: én magam

közöltem a hivatalos megnevezéseket, és a dolgozókat arra kértem, hogy mondjanak rájuk rokon értelmű szavakat. Így a szógyűjtés gyorsabban és jóval hatékonyabban haladt. Az adatgyűjtést tehát a továbbiakban ekképp folytattam, és egyszerre nem csupán egy adatközlővel, hanem kettesével, hármassával, szinte fókuszcsoportos beszélgetésként (15). Ennek előnye, hogy a beszélgetések könnyedebb hangulatban folytak, az adatközlők pedig egymást segítettek számos olyan kifejezést felszínre hozva, amelyeket a mindennapi gyakorlatban is gyakran használnak.

A legtöbb nyelvi adatot a vizitek látogatásakor, résztvevő megfigyelés során adtam. Fehér köpenyben, a dolgozók közé beépülve, mappával a kezemben jártam végig a viziteket, így a betegek nem érezték, hogy nem egészségügyi dolgozó vagyok. Mivel csak megfigyeltem és jegyzeteltem, nem zavartam a dolgozókat kérdésekkel, jelenlétemmel nem befolyásoltam nyelvi viselkedésüket. Kiegészítésként végeztem ún. nyelvi tájképkutatásos terepszemlélt is (14), vagyis megfigyeltem a falra függesztett és a nővérfigyelőkben kiragasztott kiírásokat, üzeneteket. Ezek a szövegek szintén hozzájárultak a „belső” szleng leírásához. Emellett szabad beszélgetések során a dolgozóknak véletlenszerű kérdéseket is tettem fel, a helyszínen levő eszközök, a közvetlen közelben található helyiségek általuk használt megnevezéseire vonatkozóan.

A továbbiakban a mintegy kétszáz szóból álló szókinccsgyűjteményből mutatok be egy kis „ízlelőt” azokra a kifejezésekre összpontosítva, amelyek kimondottan a rehabilitációs osztály életéhez kötődnek, azaz az ún. „rehabslengre” jellemzőek. Kiemelek néhány olyan általános egészségügyi szlengkifejezést is, amely az osztály életében nagy szerepet játszik. A bemutatott példákon keresztül látni fogjuk, hogy gyakori a rövidítések használata, ami alapvetően gyorsítja a nyelvi gyakorlatot. Továbbá megfigyelhető, hogy a szlengként értelmezhető kifejezések sokszor humorosak, képszerűek és egyfajta közelítő szereppel, a „lazább” hangulat megteremtésével hozhatók összefüggésbe.

A vizsgált anyagban tehát a szleng egyéb típusaihoz hasonlóan sok a rövidítés. Gyakran előfordul, hogy a nyelvhasználók a két szóból álló szó szerkezetnek elhagyják az első vagy a második tagját: *állvány* 'infúzióakasztó-állvány', *adminisztrátori* 'adminisztrátori iroda', *diétás* 'diétás nővér', *csontritikulási* 'csontritikulási vizsgálat', *doboz* 'gyógyszeradagoló doboz', *fém* 'műtéti fém, belső fémrögzítés'. A többszörösen összetett szavakból olykor kimarad a középső tag, például *cukorgondozó* 'cukorbeteg-gondozó'. A hosszabb szavak rövidítése különösen jellemző más osztályok elnevezéseiben, de akár tárgyak, folyamatok, egyéb helyszínek esetében is előfordul. Az ilyen jellegű rövidítések a szokásrenden túl egyfajta nyelvi gazdaságosságot is szolgálnak. Pl. *bel* 'belgyógyászat', *nőgyógy* 'nőgyógyászat', *idegseb* 'idegsebészet', *dekumatracs* 'antidecubitus (felfekvés elleni) matrac', *keret* 'járókeret', *kúra* 'infúziókúra vagy kúraszerű infúzió', *para* 'paraszolvencia, hálapénz', *pezsgő* 'pezsgőfürdő', *gasztró* 'gasztroenterológiai

rendelés vagy gyomortükrözés', *eltáv* 'hétvégi eltávozás, adaptációs szabadság', *gép* 'számítógép', *ház* 'kórház', *záró* 'zárójelentés', *foitel* 'masszázsfoitel', *ergó* 'ergoterápia (kézügyességet és logikát fejlesztő terápia)', *trafó* 'transzfúzió'. Találkozhatunk olyan esettel is, amikor a dolgozók a betű- és mozaikszavakat rövidítésként mondják ki, például *tégé* 'tüdőgondozó', *uhá* 'ultrahang'. A rövidítés egyik sajátos formájának tekinthető, amikor metonimikusan egy város neve szerepel a konkrét kórház, intézmény megnevezése helyett. Pl. *Miskolc* 'valamelyik miskolci kórház' – és ugyanennek mintájára *Barcika*, *Ózd*.

Elsősorban a dolgozók nyelvhasználatában figyelhetők meg az *-i* és *-csi* képzős becéző formák: *fecsi* 'fecskendő', *foncsi* 'fonendoszkóp', *zacsi* 'katéterzsák', *konzi* 'konzílium, orvosi tanácskozás', *pezsi* 'pezsgőfürdő'. A becézések célja talán egyfajta könnyedebb hang megteremtése, a jókedvre derítés; továbbá a betegekkel történő beszélgetés során enyhíthetik a beteget kellemetlenül érintő eszközök használatát, azaz ún. barátságosító funkciójuk van (2).

Gyakran jelennek meg sajátos, az adott helyzetre jellemző kifejezések is (frazeológiai egységek): *mint az őzike* 'már nem dagadt (végtag)', *rosszalkodik a vérnyomása* 'ingadozik a vérnyomása', *bedob egy konzit* 'felad egy konzíliumkérést a számítógépbé', *lemegy a masszázs* 'vége van a masszázskúrának', *megy a vízhajtó* 'kapja vagy szedi a beteg a vízhajtót', *nyom egy sprickát* 'kinyom egy adagot a kézfertőtlenítőből', *levesz egy rutint* 'rutin vér- és vizeletvizsgálathoz leveszi a vért és a vizeletet'. Ezek a kifejezések az adatközlők visszajelzései szerint javítanak a munkavégzés hangulatán, valamelyest gyorsabbá is teszik azt, illetve könnyítik a dolgozók egymás közti nyelvi érintkezését.

A könnyedebb hangvételt és talán a feszültségoldást is szolgálják a vicces, gyakran metaforikus kifejezések. Például a *ridikül* 'katéterzsák nőbeteg oldalán', vagy az *autóstáska* 'katéterzsák férfibeteg oldalán'. Számos hasonló humoros hatású kifejezéssel találkozhatunk még: *átpattintás* 'betegátfektetés', *fivérke* 'férfi ápoló', *nőgyógyó* 'nőgyógyászat', *karácsonyfa* 'infúzióakasztó-állvány a ráakasztott infúzióval együtt', *csikó* 'a kórházi ágy végében található kötél, melynek segítségével a betegek fekvőből ülő helyzetbe felhúzzák magukat', *csajok* 'nővérek', *hánytál* 'vesetál', *Juliska* 'csípőprotézises nőbetegeknél a térdek közé helyezett párna', *Jancsika* 'csípőprotézises férfi betegeknél a térdek közé helyezett párna', *nyárs* 'csonttörés esetén használt külső fémrögzítés kiálló alkatrésze', *mászóka* 'bordásfal', *rögöny* 'röntgen', *megdug* 'felhelyezi a katétert', *ló* 'szobakerékpár'.

A rehabslengben jelen van a *-z(ik)* igeképző használata is főnévhez ragasztva: *keretezik* 'járókerettel jár', *mankózik* 'mankóval jár'. Megfigyelhető továbbá egyes tulajdonnevek köznevesülése, ami a köznyelvi köznevesülésekhez képest az adott közösségben gyakori használatú dolgokat jelzi: *ringer* 'infúzió (a Ringer márkanevből eredően)', *tena* vagy

tenna 'egyszer használatos nadrágpelenka (az előző példájára; akkor is *tena*, ha nem *Tena márkájú*), *fúró* 'vízhajtó (a *Furosemid*-ből vagy a *Furon*-ból). Ritkán, de előfordul latin szavak beemelése is, például *tenziót mér* 'vérnyomást mér'.

Eddig elsősorban a rehabilitációs osztályon dolgozók szlengehez kötődő nyelvhasználatáról esett szó, a betegek nyelvi gyakorlatában azonban hasonló módon szerepet kapnak lazább kifejezések. Ezek az elemek többféleképpen keletkezhetnek. Sokszor előfordul, hogy a beteg egyszerűen nem tudja az adott eszköz nevét, ezért az ahhoz leginkább hasonlító más, általa ismert tárgy nevét ragasztja rá: *vibrátor* 'TENS készülék vagy bármely elektromos készülék', *mászóka* 'bordásfal', *fülhallgató* 'fonendoszkóp'. Lehetséges, hogy a beteg nem tudja egy tárgy nevét, ezért maga hoz létre valamilyen megnevezést: *dögönyöző* 'masszázsfol'. Különösen falusi betegek körében jellemzőek a tévesztések, „félremondások”: *spajzmirigy* 'pajzsmirigy', *infrakció* 'infarktus'. Az is előfordul, hogy a betegek szándékosan elviccelik a számukra kényelmetlen eszközök, foglalkozások, gyógyítási módszerek nevét, hogy ezzel is segítsenek maguknak például a gátlásosság leküzdésén, a helyzetük könnyedebb kezelésében: *ágyjelenet* 'torna vagy tornatermi foglalkozás', *röptesse ide a vadmadarat* 'hozza ide a kacsát', *csapolás* 'vérvétel'. Ahogy ezek a példák is mutatják, a betegek nyelvhasználatában szerepet kap a humor is. Vicces nyelvi megoldás például a *trabant* 'egyszerű járókeret' és az *audi* 'rollátor, guruló járókeret fékkel, kosárral és ülökével' megkülönböztetése is. Abban az esetben, amikor ezek a betegek által használt kifejezések megtetszenek a dolgozóknak, akaraton kívül is egyre többen kezdik azokat használni, így a betegszlenge bizonyos elemei fokozatosan „átszivárognak” a dolgozók nyelvhasználatába, beépülnek a dolgozói szlengebe. Ez a folyamat kölcsönös: a betegek is gyakran „eltanulják”, átveszik a dolgozóktól az ő szlengejüket. Így válnak ezek a szavak, kifejezések egy közösség nyelvhasználatának szerves részeivé.

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy a vizsgált mozgásterápiás rehabilitációs osztály mindennapi nyelvhasználatban fontos szerepet kap a szlenge, beleértve a köz- és a szaknyelvi, valamint a helyi szlengváltozatokat is. Mind a dolgozók, mind a betegek élnek lazább nyelvi kifejezésekkel, gyakoriak a rövidítések, a humoros kifejezések, és előfordulnak a tévedésből adódó megnevezések is. Megfigyelhető az is, hogy a szlenges nyelvhasználat közelítő szerepű, összetartozást, csoporthoz tartozást is kifejez, amely a közösség mindennapi tevékenységével és társalgási gyakorlatával mutat szoros összefüggést; illetve a betegek és a dolgozók nyelvhasználat közötti átjárhatóságot is bizonyítja.

A kórház mindennapi nyelvi gyakorlatában tehát fontos szerepe van a szlengeknek, ennek ellenére a kórházi szleng magyar viszonylatban a kevésbé vizsgált területek közé tartozik (1–3), hasonlóan orvos-beteg kapcsolat nyelvészeti elemzéséhez, amely szintén csak az elmúlt néhány évben került előtérbe (pl. 4, 5, 10–13, 17).

IRODALOM

1. Bandur Szilvia „Dokiduma” — az orvosi szlengről... Magyar Orvosi Nyelv 2003;3/1:13–5.
2. Bandur Szilvia, Grétsy Zsombor *Dokiduma (Az orvosi szlengről. Édes Anyanyelvünk 1999;21/3:7.*
3. Bandur Szilvia, Grétsy Zsombor *A dokiduma folytatódik* Édes Anyanyelvünk 1999; 21/5:9;202(b).
4. Boronkai Dóra *A konverzációelemzés alkalmazása az orvos-beteg kommunikáció kutatásában* XIII. SZOKOE Szaknyelvi Konferencia, Pécs 2013.
5. Domonkosi Ágnes, Kuna Ágnes *A tetszikelés szociokulturális értéke. A tetszikelő kapcsolattartási stílus szerepe az orvos-beteg kommunikációban* Magyar Nyelvőr 2015;139/1:39–63.
6. Kis Tamás *Bakaduma (A mai magyar katonai szleng szótára.* Budapest, Zrínyi Kiadó 1992.
7. Kis Tamás *Szemponatok és adalékok a magyar szleng kutatásához* In: Kis Tamás (szerk.) *A szlengkutatás útjai és lehetőségei* Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó 1997;246(a),248–51(b).
8. Kis Tamás *A magyar szlengkutatás bibliográfiája 2.* javított, bővített kiadás. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó 2011.
9. Kis Tamás *Sittesduma (Magyar börtönszlengszótár. (Szlengkutatás 9.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó 2015.
10. Kuna Ágnes *Hogy tetszik lenni? Hogy vagyunk, hogy vagyunk? A közéleti nyelvi stratégiái az orvos-beteg találkozásokon* Magyar Orvosi Nyelv 2016; 16/2:75–80.
11. Kuna Ágnes *Személydeixis és önreprezentáció az orvos-beteg találkozásokon: Az első személyű deiktikus elemek mintázatai az orvosi kommunikációban* Magyar Nyelvőr 2016;140/3:316–32.
12. Kuna Ágnes, Kaló Zsuzsa *Az orvos-beteg kommunikáció a családorvosi gyakorlatban* In: Veszelszki Ágnes, Lengyel Klára (szerk.) *Tudomány, technolektus, terminológia. A tudományok, szakmák nyelve* Budapest, Éghajlat Könyvkiadó 2014:117–30.
13. Sárkányiné Lőrinc Anita *A családorvos – akut beteg kommunikáció nyelvészeti vonatkozásai* PTE ÁOK, 2015. (Doktori disszertáció.)
14. Shohamy, Elana, Gorter, Durk (szerk.) *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery* New York, Routledge 2009.
15. Síklaki István *Vélemények mélyén. A fókuszcsoporthoz tartozás, a kvalitatív közvélemény-kutatás alapmódszere* Budapest, Kossuth Kiadó 2006.
16. Szabó Edina *A magyar börtönszleng szótára* Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó 2008.
17. Udvardi Anna *A hatékony kommunikáció szerepe az egészségügyi ellátásban – az adherencia problémája és megoldási lehetőségei* Magyar Nyelvőr 2017;141/1:75–91.